

HISTORIA ECCLESIAE

Viczián István*

Budapest

Kemény Simonné Teleki Anna, Erdély
„egyik legnemesebb és legeszesebb asszonya”.

II. Házassága ifjú báró Kemény Simonnal

Az esküvő (1801)

Amikor véget ért Teleki Anna jegyessége, még csak 15 éves volt. Apjának nagy vigasztalást jelentett, hogy a következő évben, 1799-ben remélt veje és fogadott fia helyett végre saját fia született, Elek, aki fel is nőtt. Sőt abban is követte apját, hogy az elbeszélések szerint ő is mindig megtartotta a magyar viseletet. Annára viszont még egy nagy megpróbáltatás várt. 1800-ban újra súlyos beteg lett:

„[...] fene mérge szökvén ajakára
Csak hamar élete téteték kockára.”

Hogy mi is volt ez a betegség, e szűkszavú leírás alapján nem lehet pontosan meghatározni. Az orvosok a legrosszabbat jósolták, de végül meggyógyult a szinte taláalomra kapott gyógyszerektől:

„De ímé oh bővebb az Isten' kegyelme!
Hogy sem fel-érje azt az emberi elme.
A' szerek mellyekkel tsak egy szerentsére
Próbálnak, láss csudát, használnak végtére.”

Kelemen Lajos¹ szerint ezután egy másik udvarló, Zeyk Dániel „nyerte meg újra a szívét”, de apja nem engedélyezte ezt a kapcsolatot a közeli rokonság miatt.

* Viczián István (Budapest, 1940) az Eötvös Loránd Tudományegyetem geológus szakán végzett 1963-ban. Munkahelye 1963-tól 2002-ig, nyugdíjba vonulásáig a Magyar Állami Földtani Intézet volt. 1969-ben egyetemi doktori, 1974-ben kandidátusi, 1988-ban akadémiai doktori fokozatot szerzett. 1997 óta a Debreceni Egyetemen egyetemi magántanár. Az 1970-es, 1980-as években ösztöndíjas volt Dániában és Németországban, Bochumban és Tübingenben. Szakterülete: ásványtan, újabban tudománytörténet. A magyar ásványtan 18–19. századi kezdeteiről írt munkái eddig főleg Erdélyben jelentek meg.

¹ Kelemen Lajos: Teleki Anna apja (gr. Teleki Domokos). In: *Ellenzék* 46. (1925/288., nov. 23.), melléklet (9–10) 10. Ld. még Kelemen Lajos: In: Teleki Anna apja (Gróf Teleki Domokos). *Művelődéstörténeti tanulmányok. I.* Sajtó alá rend., szerk., a bev. tanulmányokat és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár 2006, (444–446) 446.

Az ifjak elsőfokú unokatestvérek voltak: Zeyk Dániel anyja, Teleki Borbála és id. Teleki Domokos testvérek voltak. Az önéletírásban nem is szerepel a neve. Viszont a következő évben, 1801-ben apja már a Kemény Simonnal megkötött házasságáról számolhat be az. Megnyugvással veszi tudomásul, hogy olyan emberhez megy hozzá, akit már gyermekségétől fogva ismert és becsült, és áldását adja jövőendő életükre (12. és 13. kép). A vers azt is megemlíti, hogy az esküvő Gyárfás napján volt, tehát 1801. június 19-én. Az önéletírásban a következőt olvashatjuk erről:

„Ezer nyoltzszáz egyben majdon mene Férjhez
 A' kedves Leányom Anna, oly' emberhez,
 Kit gyermekségétől fogva jól esmertem,
 Jelességeiért betsültem, szerettem.
 Hogy többet dítsérjem, maga sem kívánná,
 A' szembe dítsérés söt talám bántaná.
 Báró Kemény Simon e' választott ifju,
 Isten' áldásából házamban nyert Fiju,
 Hogy mind kettejeket az Isten éltesse,
 'S páros páros életeket hogy szerentséltesse.
 Buzgó kívánsága e' forró szivemnek
 Ezért imádkozom buzgón az Istennek.”

12. kép

Br. Kemény Simon fiatalkori képe.
 Felirat: „Vécs, Maros-Torda megye.” Hints
 Elek orvos-történész jegyzeteiből. MTA
 Kézirattár K 28/20.

13. kép

Br. Kemény Simonné gr. Teleki Anna
 fiatalkori képe. Felirat: „Vécs, Maros-Torda
 megye.” Hints Elek orvos-történész jegye-
 teiből. MTA Kézirattár K 28/20.

Kemény Simon származása, szülei

Ifj. Kemény Simon születési helye és ideje is sokáig bizonytalan volt. Kemény Vilma² még úgy gondolta, hogy 1780-ban vagy esetleg 1783-ban született, „minden valószínűség szerint” Alsógáldon, Alsó-Fehér megyében. Alsógáld a Kemény-család ősi fészke, ennek közelében zajlott 1442-ben az a maroszentimrei csata, ahol a család hőse, Kemény Simon hősi halált halt. Az itteni kastély (14. kép) egy középkori udvarház helyén épült

14. kép

Az alsógáldi Kemény-kastély,
br. Kemény Simon valószínű születési helye.

Kép: Bólkényi Kiss Károly.

a 18–19. században, ennek barokk része már meglehetősen³ ifj. Kemény Simon születése körül. Újabban Oláh-Gál Róbert⁴ tisztázta ifj. Kemény Simon születésének időpontját a megtalált gyászjelentés alapján. Eszerint 52 éves korában halt meg 1826-ban, tehát 1774-ben született. A család 1786–1790 között is Alsógáldon lakott, amikor már minden nyári vakációt Bolyai Farkas is ott töltött.⁵

Ifj. Kemény Simon körülbelül a Domokossal való eljegyzéssel egy időben, 1798 nyarán tért haza Göttingenből, németországi tanulmányai befejezése után. Oláh-Gál Róbert⁶ véleménye szerint a család csak id. Kemény Simon halála, azaz 1799 után költözött át Gáldról Marosvécsre. A vécsi híres régi Kemény-kastély ma is ott áll a Maros partján (15. és 16. kép). Nem tudjuk, hogy öközöttük a kapcsolat hogyan alakult ki, csak azt, hogy mikor házasodtak össze.

Kemény Simon édesanyja czegei gróf Wass Kata volt, férjének, id. Kemény Simonnak második felesége. Származását a 3. táblázat mutatja be.

Édesanyjáról nagyon szépen ír Döbrentei Gábor egy Berzsényi Dánielnek 1812-ben írt levelében, jólelkű, kedves asszonynak írja le, aki körül

² Kuun Gézáné, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz, az MTA főkönyvtárhoz, amelyekben nagyszüleitől való emlékeit írja le. Kolozsvár 1913. jan. 5. és 8. MTA Kéziratár K 29/125 és K 29/126. Mellékletei: Levél Gyulai Istvánnak: 29/127; képek: 29/128–131.

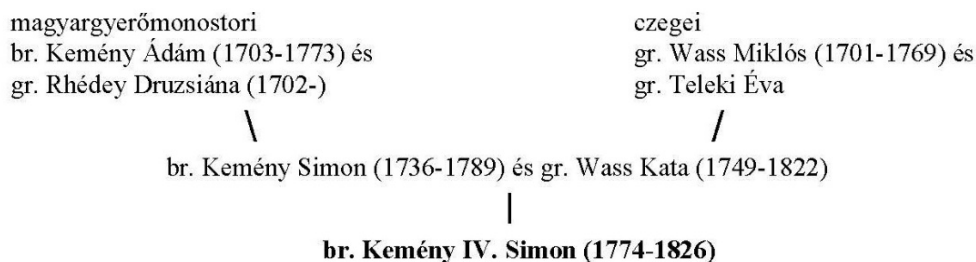
³ Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segédelmével udvaromat megépítettem...” *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2015, 328–329.

⁴ Oláh-Gál Róbert: Ifj. báró Kemény Simon. In: *Művelődés* 66. (2013. szept./9), (25–28) 25.

⁵ Oláh-Gál Róbert: A Kemény Simon-legenda és Bolyai Farkas. In: *Népújáság* LXV. (2013/130., jún. 8.), *Szines Világ* melléklet (IX. 22. 369), 1.

⁶ Oláh-Gál Róbert: Bolyai Farkas és Kemény Simon családja. In: *Válóság* 54. (2011/7), (59–68) 59–61.

3. táblázat

Kemény Simon származása

„[...] szintűgy hemzsegett a sok gyerek, serdültebb kisasszony a vécsi rozszant kas-
télyban; részént unokája vagy rokona, részént felfogott árva nemes leány.”

Kemény Vilma egy fennmaradt leveléből⁷ arra is következtethetünk, hogy ki volt a Döbrentei Gábor által említett „felfogott árva nemes leány”. Ebben egy úrihímezéses kézimunkáról van szó (17. kép), amely ezé a leányé lehetett, és később Kemény Vilma kapta meg tőle. A levél jól mutatja, hogy ezt az árva leányt, akinek bizonyára az anyja halt meg, Wass Kata a saját gyerekeként nevelte, sőt házasította ki. A vonatkozó szöveg így szól:

„Én Kemény Miklósnétol kaptam ajándékba, aki tancsi Földváry leány volt, szü-
leanyámnál [= dédanyámnál] Kemény Simonné Wass Katánál nőtt fel Marosvé-
csen és onnan is ment férjhez.”

15. kép
A marosvécsi Kemény-kastély,
2018

16. kép
A marosvécsi Kemény-kastély belső udvara.
2018

⁷ Kemény Vilma: *Levél Karácsony Jenőné Bárczay Borbálához*, Kolozsvár, 1912. november 27. Kézirat. Kemény Vilma hagyatéka. A szerző tulajdona.

A Kemény-családfából⁸ nehezen lehet azonosítani, hogy ki volt ez a Kemény Miklós, aki később a férje lett. A korabeli újságokban néhányszor felbukkan a neve, főleg úgy, mint az erdélyi országgyűlések egyik résztvevője. Talán ő az a báró Kemény Miklós kormányzékai tanácsos, akinek az 1846-ban bekövetkezett haláláról a *Múlt és Jelen. Erdélyi Híradó* című újság⁹ tudósít. Mindenesetre Wass Kata gondoskodása, és a minden bizonnyal ott készült kézimunka szépsége néhány vonással színesíti a vécsi kastély légköréről alkotott képünket, ahol korábban mint fiatalember ifj. Kemény Simon is élt.

Döbrentei Gábor Wass Kata otthonát mint a régi igazi magyar világ egyik utolsó bástyáját jellemzi. Ő maga nem tudott németül, de a gyermekeket már taníttatták erre. Erre legjobb példa, hogy a két fiút, Simont és Jánost Göttingenbe küldték tanulni. Ő viszont nagyon művelt volt a magyar irodalomban és történelemben.

A marosvécsi református templomban levő emléktábla róla is megemlékezik, mint aki a férjével együtt a templom jótévője volt. A marosvécsi református nőszövetség jelenleg Kemény Simonné Wass Kata nevét viseli.

Kemény Simon és Bolyai Farkas fiatal-kori barátsága

Ifj. Kemény Simon egész életét végigkísérte a Bolyai Farkassal való barátsága, amelyet élete végéig ápolt. Ez a barátság még kisdíák korukban alakult ki, amikor szülei 1786-ban megfogadták mellé tanuló társnak a vele majdnem egykorú

17. kép

Úríhmzéses kézimunka. Nagy valószínűséggel a vécsi kastélyban készült id. Kemény Simonné Wass Kata idejében, 1800 körül. Kuun Gézané Kemény Vilma ajándékozta 1912-ben Csathó Ernőné Karácsonyi Erzsébetnek.
Saját fénykép, 2007.

⁸ Kemény-család honlapja. <https://www.kemenyinfo.hu> (2020. dec. 22.).

⁹ [Kemény Miklós:] Erdély és Magyarország. Gyász hírek. In: *Múlt és Jelen. Erdélyi Híradó*, 6. (1846/66., aug. 16.) 381.

Bolyai Farkast, aki 1775-ben született, és akkor már a nagyenyedi kollégium tanulója volt. Az, hogy a Kemény-család magához vette, szinte megváltás lehetett számára. Önéletírásában¹⁰ úgy emlékezik, hogy nem szeretett a kollégiumban lakni, mert nem vett részt a többi gyerek játékában az udvaron, inkább olvasott, de az is terhére volt, hogy tanárai túl sokat szerepeltették mint kiváló tanuló csodagyereket (18. kép).

Amikor Bolyai Farkas az ifj. Kemény Simon tanuló társa lett, házitanítójuk Herepei Ádám (1756–1814) volt. Kemény Simon az ő irányításával végezte el a gimnázium hat osztályát, majd mindketten a kolozsvári református kollégiumba kerültek, ahol főleg Szathmáry-Pap Mihály, a híres teológus volt rájuk nagy hatással.¹¹

Az MTA Kézirattárának Bolyai-gyűjteményében található egy latin nyelvű levél,¹² amelyet Bolyai Farkas 1787. október 26-án írt id. báró Kemény Simonnak. A levél magyar fordítását Oláh-Gál Róbert közölte.¹³ Ebben tulajdonképpen Simon napjára (okt. 28.) névnap i jókívánságait fejezi ki, és úgy látszik, hogy már akkor a házhoz tartozik. Ezt mutatja az is, hogy a levél keltezési helyének Gáldot

18. kép

Nagyenyed. Református Kollégium, régi épület, épült 1775-ben. Saját fénykép, 2018.

adja meg. Azt írja benne, hogy hálásnak kell lennie, mert a báró megenyedi és támogatja, hogy elmélyedjen a szabad művészetekben.¹⁴ Bolyai ekkor még csak 12 és fél éves, de kiválóan tud latinul. Ő maga írja önéletírásában: kollégiumi tanárai nagyon becsülték benne, hogy bármikor kapásból tudott latin verset írni.

¹⁰ Bolyai Farkas önéletírása (1840). In: Gazda István (szerk.): *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 23–29.

¹¹ Szabó Péter: Br. Kemény Simon rövid életrajza. [Jegyzetek az első fejezethez: 3. old. 10. sor.]. In: Stäckel Pál: *Bolyai János és Bolyai Farkas geometriai vizsgálatai. I. rész. A két Bolyai élete és művei*. Ford. Rados Ignác. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1914, 206–208.

¹² Bolyai Farkas levele id. báró Kemény Simonnak. Gáld, 1787. október 26. MTA Könyvtár, Kézirattár K 22/146.

¹³ Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas és Kemény Simon családja*, 60. A levelet fordította: Papp Levente.

¹⁴ „[...] eum, qui me liberalibus artibus imbui permittit, et alit, gratus esse debeo.”

A levélben utal Thoas és a hálás sárkány történetére. Ez tulajdonképpen egy ókori mese, amelyet Claudius Aelianus (Kr. u. 175–235) írt le, s aki olyan történeteket gyűjtött össze könyvében,¹⁵ amelyek már az ő idejében is régieknek számítottak. A mese a korabeli iskolai latin nyelvkönyvek kedvelt olvasmánya is lehetett, és a még félig gyermek Bolyai fantáziáját is megragadhatta. A maga tehetségének tudatában talán saját magát látta a kis sárkányban, aki majd felnőve meg tudja hálálni jótevőjének a támogatást.

Az idézett történetben leírt rablótámadás motívuma is szomorú aktualitás volt akkor, amikor Bolyai Farkas 1786-ban a házhoz került. Előtte nem sokkal, 1784-ben komoly veszélyben forgott a kastély és lakói is. Ekkor tört ki a Horea-féle parasztlázadás, amelynek nagyon sok környékbeli nemesi udvarház és még több magyar ember esett áldozatul.¹⁶ Személy szerint id. Kemény Simon és vele a gáldi kastély különösen célpontja volt a felkelőknek, mert ő volt abban az időben Alsó-Fehér megye főispánja. Végül neki sem esett baja, és a kastély is épségben maradt, mert bár a karhatalom nem tudta volna megvédeni az udvarházakat, Kemény Simon 50 huszárt fogadott őrségül a saját pénzén, ő maga pedig elmentekült onnan családjával. Két évvel később, amikor Bolyai odakerült, ezek az élmények még nagyon frissen élhettek az ott lakókban.

Bolyai egy másik ifjúkori élményéről a Kemény-család alsógáldi kastélyében egy később, 1814-ben írt drámája tanúskodik.¹⁷ Ebben a Kemény-család nagy középkori hősenek, Kemény Simonnak a legendáját dolgozta fel, aki önfeláldozásával mentette meg egy csatában Hunyadi János életét, és ezzel hozzásegítette a magyar seregeket a török felett aratott győzelemhez. Ő a kastélyhoz tartozó, de akkor már romos kápolnában volt eltemetve. Úgy látszik, hogy a fiatal Bolyai is tanúja volt azoknak az ásatásoknak, amelyeknek során az akkori családfő, id. Kemény Simon feltárta a sírt, és megtalálta többek között a hős páncélját. Erről a drámához írt lábjegyzetében maga Bolyai számol be. Ez az élmény indította később arra, hogy megírja a drámát.

Bolyai úgy emlékezik önéletírásában¹⁸ ifj. Kemény Simonra, mint aki „ritka szép elméjű és lelkű [...] tanuló társa” volt. Együtt jártak a kolozsvári Református Kollégiumba, majd együtt indultak 1795-ben Németországba. Bolyai emlékkönyvet, úgynevezett peregrinációs albumot¹⁹ vitt magával, amelybe

¹⁵ A mese a könyv egyik legrégebbi újkori kiadásában: Claudius Aelianus: *Variae Historiae*. Novissima editio. Friedrich Spoor & Reinhard Waechtler, Argentorati [Strassburg] 1685, Lib. XIII., 716–717.

¹⁶ Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas és Kemény Simon családja*, 59–60.

¹⁷ Oláh-Gál Róbert: *A Kemény Simon-legendája és Bolyai Farkas*, 1.

¹⁸ Bolyai Farkas önéletírása, 23.

¹⁹ Oláh Anna (szerk.): „*Tanár Bolyai Farkas emlékkönyvi levélkéi*” (1795–1799). *Stammbucher. Album amicorum*. Testamentum Bolyai, 1. kötet. [Magánkiadás], Cumania Nyomda [Karcag] 1996.

útközben szerzett barátai, tanuló társai, tanárai írtak be néhány sort. Elutazása előtt itthon is gyűjtött bejegyzéseket. Ebbe még 1795-ben Kemény Simon is írt. A hosszabb, romantikus képekkel tarkított szöveg lényege az, hogy a legnehezebb az embernek a saját maga indulatain uralkodni. Ez valószínűleg arra a heves vitára utal, amelyet egymás között folytattak elutazás előtt, mert Bolyai nem akart Németországba menni, ő pedig szerette volna, hogy vele menjen. Van egy név nélküli bejegyzés is egy másik beírás hátoldalán, ahol Bolyai későbbi keze írásával ezt olvashatjuk: „Ezt Kemény Simonné írta.” A bejegyzés így szól:

„Tudom a te tselekedeteidet, fáradságodat, tűrésedet, szegénységedet (de gazdag vagy). Teréhvel megterhelhetted és elszenvetted, az én nevemért munkálkodtál s nem fáradtál el. Semmit ne félj azokban, amelyekben szenvedendő vagy. Légy hív mind halálig, s néked adom az életnek koronáját.

M. Jelenések 2-dik része”

A fentiek válogatott versek a Jelenések könyvében olvasható hét levélből, pontosabban az efézusi és a szmirnai gyülekezetnek címzettek közül (Jel 2,1–11). Aki írta, jól ismerte Bolyai Farkas életének nagy gondjait, a külső szegénység és a belső gazdagság ellentétét, az állandó fáradozást és a terhek elszenvetését. Figyelemre méltó, hogy ezek megoldását Isten ígéjében keresi. Megoldásként az Isten iránt halálig tanúsítandó hűséget ajánlja.

Az emlékkönyvet kiadó Oláh Anna szerint a beíró nagy valószínűséggel nem ifj. Kemény Simon felesége, Teleki Anna, hanem az édesanyja, id. Kemény Simonné Wass Kata volt, aki fiaként szerette a házuknál már akkor évek óta lakó Bolyait. De más eredményre jutunk, ha a beírás kézírását összehasonlítjuk annak a magánlevélnek a kézírásával, amelyet biztosan Teleki Anna írt, valószínűleg 1826-ban. A két kézírás nagyon hasonlít egymásra. Ennek alapján mégis az látszik valószínűbbnek, hogy ez a bejegyzés Teleki Annától származik. Ez esetben viszont egy későbbi időpontban keletkezett, nem a németországi utazás idején.

Bolyai – sok ellenkezés után – csak egy évvel később jutott ki Németországba Kemény Simon rábeszélésére. Közben Kemény Simon a jénai egyetemen töltött egy tanévet. Az egyetem feljegyzései szerint Jénában az 1795-ös téli félévre iratkozott be.²⁰ Jénában találkoztak. Itt Bolyai naplója²¹ szerint meglátogatták Schillert: „Schiller nem tanított, de szerencsénk volt tisztelni.” Göttingenbe már együtt mentek 1796-ban.

Göttingenben mindketten 1796. október 11-én iratkoztak be az egyetemre. Kemény Simonnak a családi levéltárban maradt fenn néhány levele, amelyeket

²⁰ Mokus Gyula: *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*. Magyarországi tanulók külföldön I. Szerk. Ábel Jenő. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1890, 84.

²¹ Oláh Anna (szerk.): *„Tanár Bolyai Farkas emlékkönyvi levélkéi” (1795–1799)*, 22.

a tanulmányútjáról küldött haza 1795 és 1798 között, s amelyeket Szabó Péter²² másolt ki. Kevés levél van, azok sem beszélnek a tanulmányairól vagy a kinti életről. Inkább tárgyilagos beszámolók, elszámolások a küldött pénzzel, a segítő tanulótársak, a mentorok ügyes-bajos dolgai. Egyszer érinti egy élmény olyan mélyen, hogy rögtön levelet ír haza anyjának: még Jénából átment Erfurtba, és ott meglátogatta a karthauzi kolostort. Az ott élő barátok minden emberi kapcsolattól elzárt életmódja borzasztotta el. Ezt a levelet és egy Bécsből még 1795-ben írt levelet Oláh-Gál Róbert közölte nyomtatásban.²³ Még 1795 végén Jénából kívánt boldog új évet 1796-ra Zsuzsa húgának, aki Bánfi János felesége volt. Ebben is Bolyai remélhető kiutazását emlegeti, akit nagyon várt. Később azonban róla sem ejt egyetlen szót sem a levelekben. Egy őket ért eseményről számolnak be a szülőknak, de arról is csak utólag: János öccse himlőt kapott, de meggyógyult. A pénzkérő levelek kissé humoros, bizalmas stílusára jó példa a következő (Göttingen, 1797. október 10.):

„A Bánfiéktől küldött 200 aranyokat hiba nélkül vettük, azokat köszönjük s egyszersmind pedig azon Instáljuk Nagyságtokat, hogy megint legyen mentől hamarabb mit meg köszönhessünk; különben azt tartom az Nagysád leveléből, hogy eddig már az köszönni valok úgy is újra az uton vagynak.”

Bolyai számára Göttingen a tudóssá válást és a másik zseni, Gauss barátságát jelentette. Tanulmányainak anyagi alapjait a Kemény-család fedezte. Amikor Kemény Simon 1798-ban hazajött, Bolyai pedig még maradt. De ebben az évben már sokat nélkülözött. Ezalatt Simon itthon folyton próbálkozott pénzt szerezni barátjának és tanítójának.²⁴ De Bolyai apja nem tudott fizetni, Simon apja pedig nem akart, mivel akkor már nem állt a család szolgálatában, és különben is akkor már súlyos beteg volt. Neki magának pedig még nem volt pénze. Amikor id. Kemény Simon 1799. május 28-án elhunyt, a fia annyi pénzt tudott küldeni Bolyainak, amennyivel ki tudta fizetni az adósságait.²⁵ Így 1799 nyarán elindulhatott haza; de gyalog ment, és csak Regensburgban szállt fel egy dunai hajóra.

Azalatt, amíg ők Göttingenben voltak (1796–1798), ott tanult a későbbi erdélyi értelmiség több kiváló alakja is: gr. Bethlen Elek, a későbbi történész és politikus, az enyedi kollégium pártfogója; Gyarmati Sámuel nyelvész, a finnugor nyelvrokonság egyik felfedezője; Fogarasi Sámuel, a későbbi református esperes

²² Szabó Péter: *B. Kemény Simon életrajzi adatai*. 1914. MTA Kézirattár K 28/25. (Ennek melléklete: Kemény Simon és társai Göttingenből haza írott levelei.)

²³ Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas és Kemény Simon családja*, 62.

²⁴ Szabó Péter: Adalékok Gauss és Bolyai levelezéséhez és Bolyai Farkas életrajzához. (Egy facsimilevel.) In: *Matematikai és Természettudományi Értesítő*, 25. (1907), (326–338), 334–338.

²⁵ Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas és Kemény Simon családja*, 65–66.

és emlékiró.²⁶ Ifj. Teleki Domokos még előttük, 1795 őszén járt Jénában. Maga Kemény Simon főleg történelmet és jogot tanult, ő viszont nem lett tudós.

Kemény Simon és Bolyai Farkas barátsága hazatérésük után

Amikor az ifjú pár 1801-ben összeházasodott, már mindketten komoly útravalóval érkeztek közös életükbe. Teleki Annában már ifj. Teleki Domokos felfedezte a minden szép és jó iránti lelkesedést és a műveltség iránti fogékonyságot. Ugyanakkor a családjában és saját életében eddig tapasztalt sok tragédia megértővé tette minden emberi szenvedés iránt. Kemény Simon saját családjából a hősi múlt örökségét és a nemzet szolgálatának hagyományát hozta. Jénai és göttingeni tanulóévei alatt pedig európai szintű műveltséget szerzett. Mindez megerősítette barátságát Bolyai Farkassal is.

Kemény Simon és Bolyai Farkas baráti kapcsolata hazatérésük után is megmaradt. Bolyai állandó anyagi gondjai között Kemény Simonra hárult a támogatói szerep, amit ő készséggel be is töltött. Az MTA Kézirattárának Bolyai-gyűjteményében számos olyan kölcsönököt elengedő levél és tartozások kifizetéséről szóló nyugta található, amelyek mind Kemény Simontól erednek. Az utolsó ilyen levél Kemény Simon halála évében, 1826. január 4-én kelt, és az összes adósság teljes elengedéséről tudósít.²⁷

Bolyai maga jószívűségével magyarázta állandó anyagi zavarait azzal, hogy ha van is pénze, azt mindig elajándékozza a nála nyomorultabbaknak. De amikor megkapta domáldi birtokát, abból sem tudott jövedelmet kihozni. Erről egy Réthy Lajos által feljegyzett anekdota²⁸ is fennmaradt, amikor Kemény Simonnak folytonos érdeklődése során meg kellett győződnie arról, hogy barátját jobbágyai is folyamatosan becsapják, úgyhogy végül is alig terem meg valami a földjén. De az is kiderült, hogy ő maga sem érdeklődik igazán a különben is messze fekvő földje hasznosítása iránt.

Annak, hogy Kemény Simon sokat foglalkozott Bolyai Farkas anyagi ügyeivel, más emlékei is maradtak. Egy göttingeni közös tanuló társukhoz, a későbbi kolozsvári pénzügyi szakemberhez, Bodor Pálhoz 1816. július 13-én írt leveléből kitetszik, hogy Bolyai anyósának a házeladására is gondja volt.²⁹ Ez a levél azért is érdekes, mert mutatja a Bodor Pál családja iránti figyelmességet is. Úgy szer-

²⁶ Viczián István: Az ásványtan iránti érdeklődés a németországi egyetemeken tanuló erdélyi diákok között a 18. század végén. In: Gudor Botond – Kurucz György – Sepsí Enikő (szerk.): *Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter (1712–1769) korában*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2012, 108–121.

²⁷ Kemény Simon B. nyilatkozata Bolyai Farkas összes vele szembeni adósságának elengedéséről. Marosvásárhely, 1826. jan. 4. Kézirat. MTA Kézirattár K 22/15.

²⁸ Réthy Lajos: Ki lett volna bátor repülni utánad? In: Gazda István (szerk.): *i. m.* (97–106) 99–100.

²⁹ Oláh-Gál Róbert: *Ifj. báró Kemény Simon*, 25–26.

vezi meg Bodor Pál Lili lányának borvízkúrára való utazását, hogy Kolozsvártól Radnáig vagy Korondig mindenhol a saját birtokain szerez nekik éjszakai szállást, utasítva mindenhol a helyi tisztartókat. Érdemes felsorolni ezeket az állomásokat: Kolozsvár–Ajton–Pusztakamarás, innen vagy Apanagyfalu–Radna, vagy Kislekence–Marosvásárhely–Marosvécs–Korond. A levél további része viszont azt bizonyítja, hogy Kemény Simon – Bolyai Farkassal ellentétben – nagyon is érdeklődött a pénzügyek iránt. Az általa irányított nagy birtokrendszer meg is követelte az állandó figyelmet és hozzáértést.

Megjegyzendő, hogy a Kemény-családnak egy másik tagja is jelentős baráti segítséget nyújtott a Bolyaiaknak. Gróf Kemény Miklós, a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka vállalta Bolyai János tanulási költségeinek nagyobb részét a bécsi hadmérnöki akadémián,³⁰ de Kemény Simon³¹ ebbe is jelentősen besegített.

A barátságának apróbb jelei is fennmaradtak. Kemény Simon 1925-ben képet festett Bolyai Farkasról. A kép Kemény György visszaemlékezései szerint az 1880-as években még a vécsi kastélyban volt.³² Feljegyezték, hogy Bolyai Farkas szeretett pipázni. A legnagyobb becsben azt a két pipáját tartotta, amelyeket Gausztól és Kemény Simontól kapott ajándékba.³³

Olyan másokat segítő ügyekben is közösen vettek részt, mint Bodor Pál lányának, Bodor Lilinek a gyógyítása.³⁴ Míg Bolyai „elektrikus” módszerrel gyógyította idegbaját, mégpedig sikerrel, addig a kislány a Kemény-családnál lakott. Vajda Dániel, Bolyai Farkas szegény, de tehetséges diákja életútját is együtt egyengették, aki, amint majd látni fogjuk, később a Kemény-családnál lett nevelő és borász. Bodor Lilit végül Vajda Dániel vette feleségül.

Vajda Dániel már Bolyai öregkorában (1856-ban) levél útján emlékezteti öreg barátját arra, hogy annak idején Marosvásárhelyen mennyire bejáratos volt Kemény Simonék házába, bár állandóan sietett:

„Régen [...] sokszor léptél be M. Vásárhelyt B. Kemény Simonékhoz, ezt mondva: csak egy pillanatra jöttem, mennem kell mindjárt.”³⁵

Ezeknek a sietős látogatásoknak egy másik emléke Bolyai Farkasnak közös barátjukhoz, Bodor Pálhoz írt levele Marosvásárhelyről Kolozsvárra (1816.

³⁰ Szabó Péter: Bolyai János ifjúsága. In: *Mathematikai és Fizikai Lapok*, 19. (1910), (135–164) 143–144.

³¹ Szabó Péter: Bolyai törekvései az erdészi pályára. In: Gazda István (szerk.): *i. m.* (492–500) 494.

³² Bedőházi János: Kemény György br. visszaemlékezése. In: Gazda István (szerk.): *i. m.* 73–74.

³³ Koncz József: Bolyai Farkas előadási és társalgási modora, barátai s természet; termete, alakja, öltözete, életrendszere. In: Gazda István (szerk.): *i. m.* (85–89) 89.

³⁴ Oláh Anna: Bolyai Farkas – a gyógyító. In: Gazda István (szerk.): *i. m.* (528–542) 536–537.

³⁵ Oláh Anna: Bolyai Farkas borászati munkássága. In: Gazda István (szerk.): *i. m.* (509–525) 522.

február 23.): „öszvehányva írom ezt a levelet a Bárónénál sietve”. Közben – feltételezve, hogy Kemény Simon éppen Bodor Pálnál van – a velük ápoltság mellett is hitet tesz, és kifejezi irántuk érzett hálóját:

„A Bárót [...] ha ott van, persze tisztelem; s mind azok, amelyeket tett érettem s tettel s tész Te, kitörülhetetlenül fel vannak a barátság conto könyvébe írva.”³⁶

Kemény Simon élete vége felé az adósság már felhalmozódhatott. Egy évvel Kemény Simon halála előtt Bolyai el is ismeri egyik levelében, amelyet 1825. április 22-én írt Marosvásárhelyről Bodor Pálnak, hogy sok adóssága van Kemény Simonnal szemben:

„Valami adósságom van B. K. S. úrnál mint creditornál, olyan, melyet a János anyjával csináltunk.”³⁷

Szépen emlékezik vissza Bolyai Gergely, Bolyai Farkas kisebbik fia apja és Kemény Simon barátságára:

„Legbensőbb barátja br. Kemény Simon volt, kihez a gyermek- és fiatalkor illúziókban gazdag évei itthon, s külföldön a legszorosabban fűzték, s kivel úgy műveltségük iránya, mint a tudomány iránti szeretetük kapcsán teljes harmóniában állott. Br. Kemény Simon korai halála 1826-ban a legmélyebb benyomást tette reá.”³⁸

Kemény Simon és Bolyai Farkas barátságára jól illik az a jellemzés, amelyet Kristóf György (1925) fogalmazott meg a mecénás és az író viszonyáról Jókai erdélyi látogatásáról írott könyvében:

„A társadalmi osztályok itt is megvoltak s a szegény írókat itt is maecenasok támogatták. De az egyes társadalmi osztályok, az író és a maecenas között a távoltság sohasem volt olyan nagy, mint a Királyhágón túl. Az emberek közelebb állottak egymáshoz [...]. Az erdélyi maecenas az írónak legtöbbször barátja is, sőt gyakran munkatársa is volt.”³⁹

Érdekes az is, hogy a Kemény-családban milyen emléke élt Bolyai Farkasnak. 1913-ban Kemény Vilma ezeket írta erről Szily Kálmánnak, az MTA főkönyvtárosának:

³⁶ Benkő Samu (szerk.): *Bolyai-levelek*. Téka. Kritérium Könyvkiadó, Bukarest 1975, 78., 80.

³⁷ Uo. 163.

³⁸ Szily Kálmán, id.: Bolyai Gergely édesapjáról, Bolyai Farkasról. In: Gazda István (szerk.): *i. m.* 53.

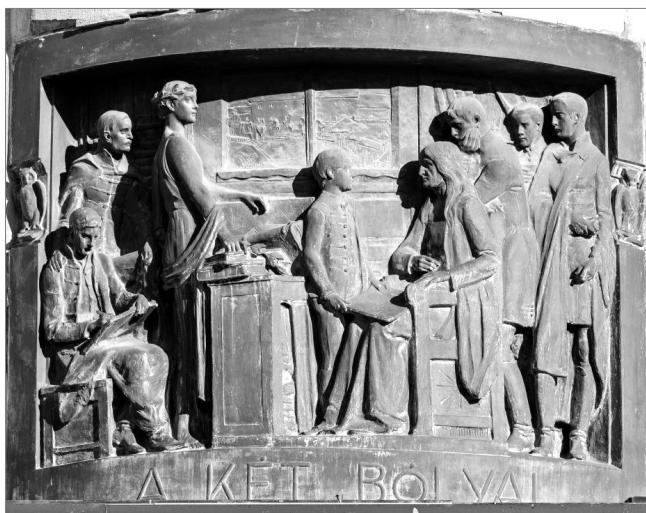
³⁹ Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben*. Pásztortűz–Minerva, Cluj-Kolozsvár 1925, 20.

„Bolyai Farkasról sok eredeti dolgokat hallottam, de sajnos nem emlékszem azokra vissza; csak hogy fiával nem élt jó viszonyban, hogy felesége uralma alatt élt, és hogy nagyon igazságos ember volt.”⁴⁰

Kemény János író, aki szintén leszármazott volt, egy helyen arról beszél az önéletírásában,⁴¹ hogy az ő nagyapja kikre volt büszke a család ősei közül. Köztük sorolta fel: „jóságos szépanyámat, Annát, Bolyai Farkas nemes lelkű barátját”.

Úgy gondolom, hogy a Kemény házaspárnak képzőművészeti ábrázolása is van a Bolyaiakkal kapcsolatban. A marosvásárhelyi Kultúrpalota homlokzatán van egy bronz dombormű, Kallós Ede alkotása, amely azt ábrázolja, hogy Bolyai Farkas a saját fiát, Bolyai Jánost tanítja, vagy talán vizsgáztatja (19. kép). Ez valószínűleg azt a jelenetet ábrázolja, amelyet Bolyai Farkas részletesen jegyzett le Gaussnak írt levelében is, amikor János 1816-ban – ahogy apja írta, 13 + 1/4 éves korában – a nagydiákokkal együtt tesz vizsgát fizikából, mégpedig kitűnő eredménnyel.⁴²

A mellékalakok között, a fiú háta mögött elegáns úri pár áll, akik szerintem ők lehetnek. De eddig sem a művészeti leírásokban, például a Kultúrpalotát, illetve a Kallós Ede művészetét ismertető könyvekben,⁴³ sem a Bolyai-szakértőktől nem kaptam kellő megerősítést erre nézve. Kérdés, hogy az 1910-es években, amikor Kallós Ede elkészítette ezt a domborművet, mennyire lehetett ismert Kemény Domokos szerepe Bolyai Farkas életében. Az

19. kép

A két Bolyai. Bronz dombormű a marosvásárhelyi Kultúrpalota homlokzatán, Kallós Ede alkotása.

Kép: Szász Cs. Emese, 2019.

⁴⁰ Kuun Gézané, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz.

⁴¹ Kemény János: Kemény János: *Kakukéjűökák. Önéletírás*. G. Kisnyomda Bt., Budapest 2003, 250.

⁴² Szabó Péter: *Bolyai János ifjúsága*, 138. Weszely Tibor: *Bolyai János. Az első 200 év*. Vince Kiadó, Budapest 2002, 26.

⁴³ Flórián Csaba: *Kultúrpalota*. www.erdelyweb.hu > mvhely > kulturpalota (2020. dec. 22.). Keresztes Gyula: *Marosvásárhely szecessziós épületei*. Difprescar Kiadó, Marosvásárhely 2000, 75. Sántha Imre Géza: *A Kultúrpalota homlokzatának alsó domborművei*. 2011. <https://www.kozterkep.hu/15623/> (2020. dec. 22.) Szász Cs. Emese: *A Kultúrpalota mint kincsesláda*. 2019. <https://liget.ro/studio/> (2020. dec. 22.).

a kéziratos adatgyűjtemény és megjelent jegyzet, amelyet Szabó Péter 1914-ben állított össze Kemény Simonról,⁴⁴ azt mutatja, hogy a kutatók már foglalkoztak az ő személyével is. Viszont kérdés, hogy Kallós Ede tudott-e erről. Kemény Simon mellett a felesége valószínűleg még kevésbé volt előtérben a köztudatban. Valószínűbb Orbán János magyarázata (személyes közlés, 2020), amely szerint itt egy allegorikus nőalakot láthatunk, aki, ha a szobrászmester szándéka szerint nem is Teleki Anna, de lehetne akár ő is.

A család élete Apanagyfaluban, Marosvásárhelyen és Csombordon

Az esküvő után Anna apja, aki egész életében nagy építető volt, 1802-ben, a marosvásárhelyi palotával egy időben a lányának is épített egy házat az apanagyfalusi birtokon, ahol Anna a gyerekkora egy jó részét töltötte a nagymamájánál. Tehát az ifjú pár talán itt tartózkodott részben. Ennek a háznak a feliratát az önéletírásában közli:

„Az Apa Nagy Falusi Jóságban, 1802-ben Báró Kemény Simonné kedves Leányomnak egész Udvarát építtetvén, a' Lak-házára köre ezt metszettettem:

Néhai Bethlen Judith hív Párjának
Méhéből származott kedves Leányának
Teleki Domokos Teleki Annának
Gondal készíttette nyugvó hajlékának.”⁴⁵

20. kép
Csombord. Kemény-kastély.
Kép: Vita Zsigmond, 1975.

A család ezzel egy időben és később valószínűleg főként Marosvásárhelyen élt, majd fő tartózkodási helyük az Alsó-Fehér megyei Csombord lett (20. kép). De később is sokat voltak Marosvásárhelyen, esetleg Vécsen is. Abban a tekintetben, hogy hol lakhattak Marosvásárhelyen, nem találtam adatot. Viszont a város nevezetes épületeit ismertető leírások⁴⁶ szerint a Kemény-családnak Marosvásárhelyen is volt egy háza a Bolyai utcát

⁴⁴ Szabó Péter: *B. Kemény Simon életrajzi adatai*. Uő: *Br. Kemény Simon rövid életrajza*, 206–208.

⁴⁵ Teleki Domokos: *Az emberi sorsnak változékonysága*, 214.

⁴⁶ Keresztes Gyula: *Marosvásárhely régi épületei*. Difprescar Kiadó, Marosvásárhely 1998. Fodor István: *Akik száz évvel ezelőtt szerepet vittek Marosvásárhely város társadalmi és kulturális életében. 1800–1845*. I. füzet. Krónikás Füzetek, IV. sorozat 5. szám. Marosmenti Élet kiadása, Marosvásárhely 1939, 5.

keresztező Kazinczy utca 14. alatt. A ház a város korabeli látképén is beazonosítható⁴⁷ (21. kép). Ez az épület ma is megvan, de nagyon átalakított formában: barokk díszeit nagyrészt eltávolították, a hátsó, árkádós részt befalazták. Ma a rendőrség egyik hivatala van benne.

A háznak az a történelmi nevezetessége, hogy amikor Kazinczy Ferenc 1816-ban Erdélyben járt, Marosvásárhelyen ebben szállt meg. Akkor az utcát még Ebhát utcának nevezték, később a város átnevezte az ő tiszteletére Kazinczy utcára. Ha igaz lenne, hogy Kemény Simon családja itt lakott Vásárhelyen, akkor mondhatnánk, hogy ők látták vendégül Kazinczyt. De erről sem Kazinczy nem tesz említést az *Erdélyi levelekben*, sem más forrás.

Az unokája, Kemény Vilma visszaemlékezései⁴⁸ szerint Kemény Simon legszívesebben Enyed mellett, a csombordi birtokán tartózkodott. Ide 1810 körül költözhetek, mert fiuk, Domokos 1807-ben még Marosvásárhelyen született, István 1810-ben már valószínűleg Csombordon, és a gyerekekről szóló feljegyzések⁴⁹ 1815 után már Csombordon készültek. Kemény Simon elsősorban gazdálkodott a birtokain. Bizonyára továbbra is megmaradt a kapcsolat Marosvásár-

21. kép

Marosvásárhely. Részlet Mikolai Tóth István látképéből, 1827.

A Kazinczy (régőbb Ebhát) utca 14. alatti Kemény-házat kör jelöli. A Fons musicalis, vagyis a zenélő kút 1-es számmal van megjelölve; jobbra a vártemplom és a Teleki Domokos-féle ház.

⁴⁷ Mikolai Tóth István: *Libera Regiaque Civitas Siculica Maros Vászárhely*. Látkép. Metszette Nagy Sámuel, Kolozsvár 1827.

⁴⁸ Kuun Gézáné, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz.

⁴⁹ Kemény Simonné, báró, sz. gróf Teleki Anna feljegyzései négy idősebb gyermekéről Csombordon 1815-től 1821-ig. MTA Kézirattár K 28/21.

helyel, mert Kemény Simont hivatala még hosszú ideig a marosvásárhelyi királyi táblához kötötte. 1814-ben tiszteletbeli bíróvá, 1817-ben rendes bíróvá nevezték ki.⁵⁰

Bizonyára Teleki Anna is sokat tartózkodott Marosvásárhelyen. Döbrentei Gábornak, aki akkor az *Erdélyi Muzéum* című folyóirat szerkesztője volt, Teleki Annáról is van egy feljegyzése. 1818-ban gr. Toldalagi Mihálynál (Marosvásárhelyen vagy Koronkán?) egy ünnepi ebéden találkoztak, amiről egy Kazinczynak írt levelében⁵¹ számol be. A társaság a nyelvújításról vitatkozott, Döbrentei Gábor természetesen védte az új szavakat.

„Mikor épen a’ Művész szót védelmezém, szavamba szólla Báró Kemény Simonné, szül. Gr. Teleki leány, ’s pártomat fogta. Ebéd után sokat beszélle velem Schiller-ről. Egy valósággal szép műveltségű Asszony, most, a’ mint Prof. Bolyai barátom mondja, az Erd. Muzéumot nagy szorgalommal olvassa.”

Ugyanebből az évből jótékonykodásáról is van adatunk. Beszámol arról, hogy 1818-ban alapították Marosvásárhelyen Erdély első Országos Betegek Házát, amelynek fenntartásához B. Kemény Simonné G. Teleki Anna és testvérei „Ágy és Fejér néművel” járultak hozzá.⁵²

A gyermekek

Kemény Simonnak és Teleki Annának hat gyermeke született, két lány és négy fiú (4. táblázat).

Teleki Anna gyermekeiről készített feljegyzéseit⁵³ az 1. világháború előtt a Zeyk család irattárában őrizték. Ezeket Kemény Vilma még a 20. század elején kimá-

4. táblázat

Kemény Simon és Teleki Anna gyermekei

br. Kemény IV. Simon (1774-1826) és
gr. Teleki Anna (1783-1851)

/	/	/	\	\	\
Kata (1805-1895) és Kemény Dénes (1803-1849)	Domokos és Zeyk Borbála (1807-1848)	Gábor (1809-1810)	István (1810-1881) és br. Bánffy Kata	György és bethleni gr. Bethlen Mária (1814-1895)	Judit és Zeyk Károly (1810-1885)

⁵⁰ Szabó Péter: *Br. Kemény Simon rövid életrajza*, 207.

⁵¹ Döbrentei Gábor levele Kazinczy Ferenchez (1818). In: Gazda István (szerk.): *i. m.* 57.

⁵² Erdély. In: *Magyar Kurir* 33. (1819/15., febr. 23.), 137–138.

⁵³ Kemény Simonné, báró, sz. gróf Teleki Anna feljegyzései négy idősebb gyermekéről Csombordon 1815-től 1821-ig.

solta és kiegészítette saját emlékeivel. A feljegyzések Csombordon készültek 1815–1821 között. A feljegyzések nem naplójegyzetek, inkább átfogó, néhány oldalas jellemzések a gyerekekről. Stílusukra a természetes anyai szereteten kívül a magas erkölcsi érzék és a választékos fogalmazás jellemző. Érdekes a németes műveltség és a még nem kellően véghezvitt nyelvújítás hatása. Sokszor nem talál ma már természetesnek tűnő szavakat lelkiállapotok, tulajdonságok vagy éppen konyhai ételek megnevezésére, és a szövegbe lépten-nyomon német kifejezéseket kever. Első lánya, Kati jellemzését és egyben a feljegyzéseket egy imádság vezeti be:

„Teremtő! Te ki az érzékeny Anyai Szívet formáltad, s abba az kimondhatatlan szeretetet az Gyermekéhez belé plántáltad tartsd és áld meg Gyermekemet, reám pedig, gyenge Anyára bocsásd a te Hatalmadnak, és bölcsességednek egy Sugárját, hogy azon ártatlan Lelkeket, kiket a te szent Végzésed reám bizott, úgy vezethessem be az szövevényes Életbe, hogy abba soha Magokat el ne veszessék!!!!”

Kati, az első gyermek 1805-ben született. Számára 10 éves korában 8 évre terjedő tanulási programot tervez az „asszonyi munkák” megtanulására. Ennek teljes szövegét érdemes megismerni, mert az erdélyi neveléstörténet egyik érdekes dokumentuma:

„Meg lévén arról győződve, hogy az Asszonyi Nevelésbe az edjik nagy hiba az, hogy semmit sem tanítanak nekik Sistema szerint, hanem mind tanulasok, mind Asszonyi munkajok, tövel hegygel egybe van hanyva, melyből aztán az jó, hogy fel nővén s Gazdasszonyokká lévén semmi rendet a Háznál tartani, nem tudnak, örökké azon igyekszem, hogy a Leányom kis fejibe rendet hozzak és e szerint mind azt a mit nekik mint Gazdasszonynak, tudni kell fel osztottam 8 Esztendei, Cursusra [tanfolyamra], kezdődvén az 10 Esztendő korába, addig egyéb Asszonyi Munkát a kötésen kívül még nem tudott, hanem arra az edzésre mentem volt vele hogy, ha a 10^{dik} születése Napján 12 pár ujj Strimpflit [harisnyát] (melyet mind maga kötött) tud elé adni, úgy aztán varni tanítom, hasonlilag azt ígértem neki, hogy ha a bubáját s játékeit meg kiméli el nem hannya, s ezek által nekem reménységet ad ahoz, hogy nagyobb dolgokra is tud gondoskodni, úgy 10 esztendő korába minden portékáját a maga keze alá adom. – A kis leány az ígéretit pontosan be töltötte s én is ezért a 10-dik születése napjára egy kis zaros Almariomot által adtam továbbá tsináltattam neki egy kis varro zaras Asztalt, vettem belé Ollot, Gyüszüt, Tőket, Tőtartót, vékonyabb és vastagabb tzerénát, és 1 kis Vég Gyoltsot, melyet annakutánna fel is szabtam és ebbe az egész Esztendőbe fejernémüket varr s ez az első Cursus, mely mindenkor kezdődik 12 May, mint Születése Napjakor, továbbá a 2^{dik} 12-dik May fog kapni, ha Isten éltet egy kötő ko-

sarat, mindenféle vastagságu tzérnát és poltrákat s fog ebbe az Esztendőbe mindenféle jukatos kötéseket, ugy főkötőket gyermek köntösöket, háló lajblikat [mellénykéket] kötni.

A 3^{dik} 12dik May kap mindenféle selymeket, Mustrákat s fog ebbe az Esztendőbe, formás dolgokat kötni. –

A 4^{dik} 12dik May kap megint Satirung [árnyékolás] szerint való selymeket s fog forma szerént varni.

Az 5^{dik} 12dik May, ha Isten addig élteti a kedvesemet kezdi a 15^{dik} Esztendeit s akkor kap egy az Erejéhez s nagyságához mérséklett Oztovátát [szövőszéket], minden hozzá való eszközzel, s tanul ebbe az Esztendőbe szöni a sima Vásznon kezdve, mint egy a 6 nyüstig ebbe a Cursusba esik a festékek tudása is. –

A 6^{dik} 12dik May kap mindenféle konyha eszközöket s Szakáts könyvet, s tanul főzni a kömény mag levesen kezdve.

A 7^{dik} 12dik May kap holmi sütéshez való Eszközöket s akkor már Ereje is lévén fog sütni tanulni megint a közönséges Tzipon kezdve.

A 8^{dik} 12dik May kap mindenféle formákat s tanul holmi Tortákat, Zuckerbakkereit, Rosolisokat [édes süteményeket, édes, fűszeres italokat] tsinálni.

A 9^{dik} 12dik May pedig kapja nekem minden koltsaimat Listáimat, Tselédek Conventioját, ő igazit a háznál mindent és az ő Szava a háznál a Tselédek előtt annyi, mint az enyím. Igy aztán reménlem, hogy az Isten szerentsét rendelvén neki, nem lessz az Ura házánál tsak egy fel nőt Gyermek, hanem asszonya házának. –

Meg kell jegyezni, hogy minden Eszközök tsinosak s tökéletesen a célra való legyenek, de koránt sem tzifrák, annyival inkább olyanok épen éppen ne legyenek, hogy a szépségek mián ne használtassanak. A mi a kertészséget s Majoroltatást [baromfitartást] illeti azokat Cursusba tenni nem lehet, de melleleg mind edjik mellett mehet. Ezekbe mind tsak a van, a mit egy Gazdasszonynak tudni kell, a mit mint Dámának kell tudni, musika, festés, nyelvek, tantz. Azoknak rendet igy szabni nem lehet, mivel sokat függ attól hogy mikor és hogy kap az Ember Mestereket, tsak ugyan abba is meg nem engedem, hogy egyszeribe mindent tanuljon, s ugy a végén semmit se tudjon. –”

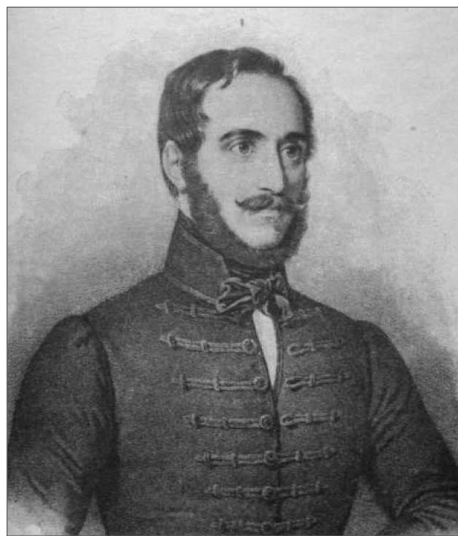
A tervezetből látható, hogy egy leánynak a varrás, kötés, szövés, főzés, végül az egész háztartás vezetésének tudományát kellett elsajátítani. Teleki Anna mindenben a rend és a jó minőség fontosságát emeli ki. Ezenkívül vannak azok a tárgyak, amiket „mint Dámának” tudnia kell, úgymint a muzsika, festés, nyelvek és tánc. Ezeket nem lehetett ennyire pontosan tervezni, mert ez főleg az alkalmas mesterektől függött. Az előkelő társadalmi helyzet megkövetelte a társasági jómodort, de Teleki Anna szerint nem mentesített a szorgalmas és lelkiismeretes munka alól.

Anyja nagyon fontosnak tartotta, hogy lánya jószívű. Egyszer egy kis rongyos kolduslányt azért vettek oda a házhoz lakni, mert a lánya és kisöccse, Domokos anyyira szívükre vették a sorsát. Nagyra becsülte a lánya bizalmát anyjához akkor is, amikor az eső szerelem jelentkezett egy bizonyos Teleki István személyében. A további, sok szomorúságot tartogató történetet már csak Kemény Vilma utólagos kiegészítéséből ismerjük. Ez a kapcsolat is hasonló véget ért, mint anyja esetében: korán eljegyzést tartottak, de utána a fiú beteg lett, és néhány év múlva meghalt. A lány végig kitartott mellette, majd később férjhez ment br. Kemény Déneshez. Férje kiváló ember volt, mint majd később részletesebben is lesz szó erről; 1848-ban államtitkár lett Budapesten Batthyány Lajos kormányában, de 1849-ben ő is meghalt (22. kép).

A család második gyermeke volt Domokos, aki 1807-ben Marosvásárhelyt született. Mint fiatal gyereket feltétlenül becsületes, önuralommal bíró, de kissé önfejtő fiúnak írja le. Abban bízik, hogy amikor majd felnő, a társasági élet majd lecsiszolja az éles sarkokat („a szegeleteket le sleifolja”) jellemében „s valóságos kintse lesz Hazájának, s az Emberiségnek” (időskori képe: 23. kép). Kemény Domokos lánya volt Kuun Gézáné Kemény Vilma. Az általa kiadott családi levelezésben⁵⁴ Kemény Domokos is többször szerepel.

Teleki Annának is meg kellett tapasztalnia, ami akkoriban gyakori volt, hogy mit jelent egy gyermeket még kis korában elveszíteni. Harmadik gyerekük, Gábris 1809-ben született. Nagyon szép, okos gyerek volt, de 7 hónapos korában meghalt. „Kedves Gyermezem, hányszor nézek fel a tsillagos Égre, hogy vallyon mellyikből mosolyogsz le réám [...]”

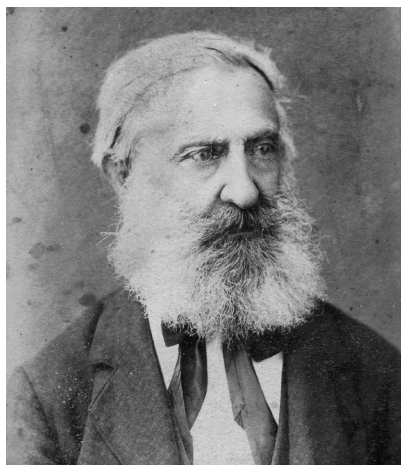
A negyedik gyerek ismét fiú lett, az 1810-ben született István (24. kép). Vele sokat foglalkozott kiskorában egy száz asszony, aki mindenhová vitte sétálni, sok mindent megmutatott neki. Nagyon mozgékony, jó megfigyelő, élénk fantáziájú, az emberek irányában jóhiszemű, az állatokat mindig megsajnáló kisfiú lett. Anyja azt írta, hogy szeretné, ha a bátyja a barátja lenne, hogy ő „lenne Schutz-

22. kép

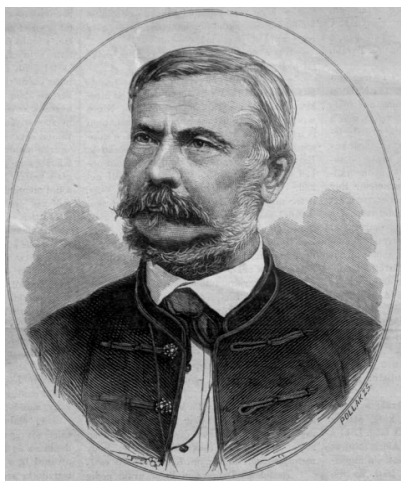
Br. Kemény Dénes (1803–1849),
br. Kemény Simon és gr. Teleki Anna veje,
(br. Kemény Kata férje).
Kép: *Vasárnapi Újság*, 45. (1898/22. máj. 29.)
OSZK Digitális Képtárház.

⁵⁴ Kuun Gézáné, gr., br. Kemény Vilma: *Osdolai Kuun Géza családi levelezéséből*.

23. kép

Br. Kemény Domokos (1807–1885),
br. Kemény Simon és gr. Teleki Anna
legidősebb fiának időskori képe.
Saját kép.

24. kép

Br. Kemény István (1810–1881),
br. Kemény Simon és gr. Teleki Anna
fia. Kép: Szász Károly, 1881.

geist"-ja, védő szelleme. Később nagyon sportos, kiváló lovas lett, aki azonban sokszor fenyegetéskedő mutatványokkal hívta fel magára a figyelmet.⁵⁵ Többször is megtörtént, hogy anyja enyedi házának ebédlőjébe lóháton ment be, „amin az öreg báróné nem keveset bosszankodott”. De bátorságát több esetben bizonyította tüzesetek, vízből való mentések alkalmával. Később, 1849-ben is hősi szerep jutott neki, mert mint azon idő szerint Alsó-Fehér megye főispánja, ő próbálta katonai erővel megfékezni a móc lázadókat. A szabadságharc után a csombordi bortermelés újraindításában és fellendítésében is nagy szerepe játszott. Amikor Jókai 1853-ban Erdélyben járt, Enyeden és Csombordon ő látta vendégül.⁵⁶

Teleki Annának még két gyermeke született, György (1812) és Judit (1816), de sajnos róluk már nem készült anyai jellemzés. A család összeházasodott a zeikfalvi Zeyk családdal, és Domokos felesége Zeyk Borbála, Judit férje pedig Zeyk Károly lett.⁵⁷

A gyerekek jellemzéséről készült naplójegyzeteket gr. Bethlen Györgyné már 1926-ban ismertette és méltatta egy cikkben a *Pásztorút* című folyóirat hasábjain.⁵⁸ Bár ez a cikk általában a régi erdélyi nevelésről szól, főként Teleki Anna nevelési elveivel foglalkozik, és az ő Judit lánya nevelésére készített nyolc éves tervet szó szerint idézi. Végül pedig ezt fűzi hozzá:

⁵⁵ Szász Károly: Báró Kemény István (1811–1881). In: *Vasárnapi Újság*, 28. (1881/39), 613–616.

⁵⁶ Kristóf György: *i. m.* 33., 37. Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*. Kriterion, Bukarest 1975, 37–39.

⁵⁷ Ld. Kemény-család (Gyerő-monostori gróf és báró). In: Nagy Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 6. kötet. Ráth Mór, Pest 1860, 174–182. Kóvári László: *Erdély nevezetesebb családai*. Barráné és Stein Bizományosa. Kolozsvárt 1854.

⁵⁸ Bethlen Györgyné, gr.: Régi erdélyi nevelés. In: *Pásztorút*, 12. (1926/6., márc. 28.) 128–130.

„Mennyi okos gondolat, mennyi bölcs előrelátás van e munkaprogramban, és minden azt bizonyítja, mily gonddal törődtek az anyák leányaik házias nevelésével.”

Teleki Annát így jellemzi:

„Példás anya volt és példás feleség. Féltő gonddal és nagy észre valló körültekintéssel nevelte hat gyermekét. Megható pontossággal írja le fiatal lelkük minden megnyilvánulását.”

Gr. Bethlen Györgyné ebben a cikkében közli egy Teleki Annáról készült egész alakos olajfestmény másolatát is (25. kép), amelyet később bővebben ismertettünk.

Vajda Dániel, a gyerekek nevelője és a csombordi borászat

1816-ban nevelőt vettek a gyerekek mellé, Vajda Dánielt, akit korábban a marosvásárhelyi kollégiumban Bolyai Farkas tanított és támogatott, majd a saját fia, János mellé vett nevelőnek.⁵⁹ Ő később írt borászati könyvének⁶⁰ előszavában nagyon szépen ír a Kemény családnál eltöltött évekről, és a legnagyobb dicséret hangján emlékezik vissza a gyerekek szüleire.⁶¹

Vajda Dániel a rajongás hangján szól Teleki Annáról. Saját nevelői tevékenységéről azt írja, hogy hamar rájött, hiába volt ő a gyerekek nevelője, „e szelleműs nőtől tanultam el igazán: mint kell az eszes gyermekkel célravezetőleg bánni”. A gyerekek mellett eltöltött tizennégy évet élete legszebb idejének tekintette: „nevelői pályám megfutása az én életemnek valódi aranykora volt”.⁶² Ezután a család élete végéig tisztességes nyugdíjat folyósított számára. Sokszor ez volt egyetlen megélhetési forrása. Teleki Anna is úgy tekintett a

25. kép

Br. Kemény Simonné gr. Teleki Anna
Szabó János olajfestménye

⁵⁹ Oláh-Gál Róbert: Vajda Dániel és a Bolyaiak. In: *Művelődés*, 64. (2011/6., jún.) 26–28.

⁶⁰ Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászok mezéjéről*. Wittich József Bizománya, Marosvásárhely 1858.

⁶¹ Ez a rész megjelent nyomtatásban a következő két közleményben: Vajda Dániel: Emlékeim ifj. Kemény Simon báróról és Bolyai Farkasról (1858). In: Gazda István (szerk.): *i. m.* 133. Ld. még Oláh-Gál Róbert: *Vajda Dániel és a Bolyaiak*, 26–27.

⁶² Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászok mezéjéről*. Előszó, V.

házához került ifjú nevelőre, mint akiről neki úgy kell gondoskodnia, akárcsak saját gyerekéről. A gyermekeiről írt feljegyzéseiben ezt írja:

„Az Isten áldja meg az ő Igyekezetét, s hallja meg az én Fogadásomat, hogy a millyen igazán igyekszik ő Gyermeimnek nevelések s tanítások által, mint egy második apjok lenni, ugy én is valóságos Anya leszek nekie, s boldogságot, minden töllem ki telhető uton, modon igyekezem (valamint a tulajdon magam Gyermeimnek) ki eszközölni!!!”⁶³

Ennek megfelelően Vajda Dániel további sorsának alakítását is szívéen viselte, különösen miután megházasodott. Bodor Pál leányát, Bodor Lilit vette el, akinek fiatal lány korában Kemény Simon olyan gondosan szervezte meg a borvizekre való utazását 1816-ban.⁶⁴

A borászat kitanulására is Teleki Anna biztatta Vajda Dánielt, amint azt ő maga az előszóban elmondja:

„Időm nagyobb részét, kötelességemből folyólag, a nevelésnek s tanításnak szenteltem, kevés fennmaradott időmet ismét olvasásra s tanulásra használtam, gyönyörrel űzve ugyan az elméleteket is, de főbb vonatásom mindig az életre tartozó gyakorlati tudományos tárgyak felé irányult. A nemes szívű Báróné figyelemmel kísérte foglalkozásomat, s bár is ha tudta, miszerint tisztességes nyugpénzzel fogok elláttatni részükről, majd hivatalom bevégezésekor (e nyugpénz most minden jövedelemem); mégis aggodalommal gondolt kis korom olta gyenge szemeimre, melyek egykor talán elhagyhatnának; azért (kivált nőülésem olta) ottan nógatott, hogy valamiféle pénzhajtó anyagi foglalkozást gyakoroljak be. És látva némi kis gyakorlati képeségemet, s tapasztalva mily mértékletes borivó vagyok, a borászatot ajánlotta kiválólag, használandva én (mert tanítósegéd volt mellém adva) olykori szabad időmet; önkéntesen ígérve, hogy borászati tanulmányozásomat s teendő kísérletimet örömmel fogja elősegíteni, a mennyi kell annyi musttal, hordókkal, pincével, segédekkel sat. még pedig úgy, hogy a mi talán elkárosodnék vagy elromlanék, soha nem fog az én káromra tudatni föl. Én mindig hálás köszönettel fogadtam a jócélnatú szép ajánlatot, de elfogadni s gyakorlatba venni azt, mind csak halogattam.”⁶⁵

Különösen érzékletesen írja le azt a csombordi szüretet, amely a borászat felé a döntő lépés megtételére ösztönözte. A szüretet 1820. október 28-án, Simon napján, a család fő, Kemény Simon névnapjának ünneplésével is összekötötték.

⁶³ Kemény Simonné, báró, sz. gróf Teleki Anna feljegyzései négy idősebb gyermekéről Csombordon 1815-től 1821-ig, 4.

⁶⁴ Oláh-Gál Róbert: *Ifj. báró Kemény Simon*, 26.

⁶⁵ Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászat mezéjéről*. Előszó V.

De ez a nap számára személyes vonatkozásban is sorsdöntő volt: megszületett első gyermeke, egy fiú. Ekkor döntötte el végleg, hogy a borászatnak szenteli életét:

„N. Enyedtől csak fertály órányira kelet felé a Maros balpartján Csombordon, hol az év egy részét tölteni szokta az egész család, 1820-ban víg szüret volt, mely Simon Júdás napján (Octob. 28-án) még javában folyt. E napon a nyájas, szebbnél s elmésnél szebb és elmésőbb élceken gazdag, s tudományossággal fűszerezett nagyon kedves és mulattató társalgású családfő üdvezletére temérdek rokon, jó barát, s tisztelő sereglett öszve Csombordra. A nagy udvar tele volt hintókkal, a nagy 7 ölnyi hosszú ebédlőteremnek egész hosszába kellett asztalt teríteni; egyik zenekar az udvaron, másik az ebédlőterem előtti erkélyen játszott a magyart lelkesítő kedves nemzeti darabokat. Örömtől tündöklött minden arc, ragyogott minden szem. A vígan pohározó ebédkezésnek dél után 4 órakor még nem volt vége, és ekkor, kis mellék szobáskában, ma is elő legidősebb gyermekemet hozta a világra kedves nőm. A szüret oly bőv volt, hogy az előre megvásárlott főröszttő tekenőbe is piros must jutott kis időre, s a kis fiút legelőbb is e pirosuló tekenőben főröszttették meg. Végig néztem e főröszttést, s az ép egészséges gyerek látására határtalan lett az én örömöm. Az akkor már elhagyottságban álló nagy kert távolrészébe vontam magamat, hol ezer minden féle gondolat cikázott át lelkemen, és midőn kedves nőmet s kisfiamat meglátogatni előjövék, szilárdul elvontam határozva: mostantól kezdve komolyan üzni a borászatot. Más nap már borászati könyveket forgattam üres óráimban, s minden pincei és szüreti mívelet figyelemmel kísértem; és az 1822-i ismét jó és bőv szüret adta borok közt, általam kezelték is valának eladatásra kiállítva. Ez idő olta évről évre mind inkább haladtam a borászatban, de még most csak udvari mustal, s egy két jó barátomnál tettem kísérleteket.”⁶⁶

Vajda Dániel Kemény Simon halála után Teleki Anna jóvoltából tovább haladhatott az önállósulás útján:

„A végetlen jóságú-, már ekkor 4 év olta özvegy Báróné pedig, kinek házánál laktam ekkor is, épen kifogyhatlan volt az irántami előzékeny jóltévőségben, annyira, hogy nem csak eddigi támogató segedelmeit el nem vonta, sőt egészen külön pincét is rendelt számomra, hogy abban háborítatlanul folytathassam kísérleteimet, s kezelhessem már most saját boromat.”⁶⁷

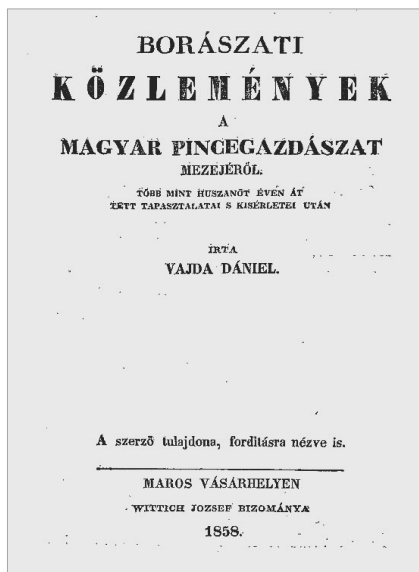
Később a Kemény-család teljesen rábízta a csombordi szőlők kezelését, és híres borásszá fejlődött. Könyve az első magyar nyelvű borászati szakkönyv, amely 1858-ban jelent meg Marosvásárhelyen (26. kép). Amikor ez a borászati

⁶⁶ Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászat mezéjéről*. Előszó, VI.

⁶⁷ Uo. VII–VIII.

szakkönyv megjelent, Teleki Anna már nem élt. Az előszót az alábbi, rá emlékező, hálás szavakkal zárja:

„Forró hálával s könnyező szemekkel emlékezem most is ezerféle jóságodra óh! fájdalom! már elhalálozott ÖZVEGY BÁRÓ KEMÉNY SIMONNÉ GRÓF TELEKI ANNA! Te oskoláink s kegyes alapítványaink gyámolítója! Te ezer meg ezer szegénynek, szerencsétlennek, s betegnek segítője, ápolója, s orvosa! Te kegytelies és legnemesebb lelkű nők-, Te minden jóban, minden szépben kitűnő legjelesebb példányok egyike! Te hív valál a jóhoz mind halálig, tiéd az élet koronája. – Míg e könyvnek egy utolsó példánya fennmarad, s míg lesz egyetlen magyar ember, ki azt olvassa, álljanak ez egyszerű-, de lelkem mélyéből fakadó sorok EMLÉKE-ül a te feledhetlen és soha eléggé meg nem hálálhatott jótetteidnek, melyekkel másokhoz is, de hozzám s az enyimekhez is oly dúsan pazarlólag jó valál. – Mély fájaldunkat, hogy elvesztettünk, az egy enyhíti, hogy erényeid dús-gazdagságát magaddal vitted ugyan a boldogok honába, de hátra is hagytad többszörözve, gondosan nevelt, derék gyermekeid- s unokáidban. – Én tehát nevelőből borászszá, s tanárból borkereskedővé lettem. És ez én foglalkozásomon, azon kegyes nőért, ki isten után ennek főszerzője vala, tizenhét éven át a mindenható áldása nyugodt.”⁶⁸

26. kép

A csombordi borokkal később, 1867-ben, már Kemény István idejében még a párizsi borvilágkiállításon is aranyérmet nyert. A kiegyezés után Kemény Gábor kereskedelmi miniszter először Enyeden állított fel vincellérképző intézetet, amelyet Kemény István is támogatott Csombordról.⁶⁹ A hagyomány fenntartása érdekében 1935-ben Csombordon a Nagyenyedi Kollégium szőlészeti szakiskolát alapított, amely kiváló hírnévre tett szert.⁷⁰ A szocializmus éveiben itt tanított Erdély egyik leghíresebb borásza, Csávossy György (1925–2015), aki különben egy bányászati bárói család leszármazottja volt, de szakértelmét végülis mind a magyarországi, mind

⁶⁸ Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászat mezejéről*. Előszó, VIII.

⁶⁹ László Elek: Br. Kemény István. In: *A Hon*, 19. (1881/254., szept. 16.), 1.

⁷⁰ T. Veress Éva: A nagyenyedi Bethlen-kollégium csombordi iskolája. In: *Művelődés* 69. (2016/5., május) 10–14.

a romániai borász szakma elismerte.⁷¹ A községben ma is Erdély legkiválóbb borait termelik.

A borvidék híres borfajtája, a plébános kialakulásáról több változatban is fennmaradtak legendás történetek, abban viszont megegyeznek, hogy eredetét a Kemény-családhoz kötik. Ezeket a legendákat Eötvös Károly és Krúdy Gyula örökítette meg. A plébános kevert bor, amely Csávossy György szerint

„[...] a Furminttól nyerte a savgerincét, a tüzét és a zamatát, a Kövér szőlőtől a cukrot és a testességet, az Ottonel muskotálytól az illatot és a kerekiséget.”⁷²

Sajnos ma már kezd feledésbe menni, hogy mindennek kezdeményezője tulajdonképpen Vajda Dániel volt, akire Bolyai borászati tanításai is hatottak, de igazán Teleki Anna gondoskodása indította el ezen az úton, később pedig Kemény István támogatta. Vajda Dániel úgy érezte, neki köszönheti a foglalkozását, amelyen „azon kegyes nőért, ki isten után ennek főszerzője vala, tizenhét éven át a mindenható áldása nyugodt”.⁷³

Szabó János nevelői és arcképfestői tevékenysége a Kemény-családnál

1816-ban egy másik nevelő is érkezik a házhoz Szabó János festő személyében. E kevésbé ismert művész életpályáját és műveit Apor Eszter és Oláh-Gál Róbert tanulmányából⁷⁴ ismerhetjük meg. Székelyudvarhelyen született 1790-ben, a marosvásárhelyi kollégiumban tanult. Akárcsak Vajda Dánielt, őt is Bolyai Farkas fedezte fel és pártfogolta, tanulmányai elvégzése után őt is Bolyai ajánlotta be Kemény Simon családjához, és ő is jó barátságban maradt Bolyai Farkassal élete végéig. Szabó János főleg arcképeket készített, legtöbbször grafikát, kevesebb festményt. Méltatói szerint nagy erővel, ugyanakkor egyszerű eszközökkel tudta portréin az egyéni jellemvonásokat kifejezni, különös érdeme az őt Erdélyben körülvevő jellegzetes magyar típusok megörökítése.

Egyik kimagasló festménye Teleki Annáról készült, feltehetőleg abban az időben, amikor a családnál volt nevelő (1816–1819). Ez a kép a két háború között Nagyenyeden volt a Kemény-család tulajdonában. Publikációban először Bethlen Györgyné⁷⁵ közölte, újabban Oláh-Gál Róbert.⁷⁶ Magyaros ruhája és sötét

⁷¹ Csinta Samu: *Arisztokraták bonfoglalása. Erdély újranemesítői*. II. kötet. Heti Válasz Kiadó 2016, 133–135.

⁷² Ambrus Lajos: A Plébános – egy különleges bor legendája. In: *Food & Wine*, 2017/10/05. <https://foodandwine.hu/2017/10/05/a-plebanos/> (2020. dec. 22.).

⁷³ Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászat mezéjéről*. Előszó, VIII.

⁷⁴ Apor Eszter – Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas arcképfestője: Szabó János*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda 2016.

⁷⁵ Bethlen Györgyné, gr.: *i. m.* 129

⁷⁶ Oláh-Gál Róbert: *Ifj. báró Kemény Simon*, 26.

fátyollal fedett főkötője előkelő nemesasszonyra utalnak. Arca komolyságot, kötelességtudást fejez ki, amit szerénység és valami asszonyi lágyság enyhít.

Szabó János Kemény Simonról is készített egy arcképet, valószínűleg 1825-ben. A kép litografálására más csak később, Kemény Simon halála (1826) után, Bécsben került sor, ahol Szabó János 1928–29-ben tartózkodott. Ez a kép is nagyon jó jellemrajz, Apor Eszter és Oláh-Gál Róbert szerint jól látható rajta Kemény Simon jó humorú és kedélyes természete. Az a Kemény Simon⁷⁷ ábrázoló nyomtatott kép (27. kép), amely Kemény Vilma hagyatékában maradt meg, biztosan e kép felhasználásával készült, mert minden részlet azonos vele, de valamivel komolyabb az arckifejezése, és az egész kép valamivel „jólfésültebb” urat mutat.

A kor legkiemelkedőbb arcképfestője, Barabás Miklós is nagyenyedi diák volt, és így első mesterének Szabó Jánost tekinthetjük. Teleki Anna támogató szerepét itt is felfedezhetjük: önéletrajzi feljegyzéseiben megemlíti, hogy 1827-ben Kemény Simonné megrendelésére másolta Szabó János képeit.

Teleki Annáról Barabás Miklós is készített képet 1828-ban, Csombordon (28. kép). Ez is a kor divatja szerinti főkötőben ábrázolja. A Kemény Vilma hagyaték-

27. kép

Br. Kemény Simon.

Nyomtatott képmásolat br. Kemény Vilma hagyatékából. Szabó János litográfiája (1828) alapján. MTA Kézirattár K 29/128.

28. kép

Br. Kemény Simonné gr. Teleki Anna.

Nyomtatott képmásolat br. Kemény Vilma hagyatékából. Készítette: Barabás Miklós, 1828. MTA Kézirattár K 29/129.

⁷⁷ Kuun Gézané, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz. Melléklet, K 29/128.

kában maradt nyomtatott kép⁷⁸ erről készült. A finoman megrajzolt, komoly, de harmonikus arc egy nagy művész alkotása.

Kemény Simon közéleti tevékenysége Alsó-Fehér megyében és halála

Kemény Simon már csak az 1820-as években vállalt fontos megbízatást Alsó-Fehér megyében, ahová Csombord tartozott. 1823-ban a megye adminisztrátora lett, ami a főispáni rangnak felelt meg. Ennek körülményeit Szabó Péter így írja le a Kemény Simonról megfogalmazott jegyzetében:

„Nem érezvén elég erőt magában, a főkormányzékai tanácsosságra való kinevezését nem fogadta el. De hogy a királyi jó indulattal szemben hálátlannak ne mutakozzék, később, élete vége felé, 1823-ban elvállalta Alsófehérmegyében az adminisztratori állást. Ezzel a bécsi hatalom az alkotmányos főispánt pótolta, de ő ebben a helyzetben is szívén hordá a haza akotmányát, s annak valódi javát, s nem »az alkotmányosság külső héjján« kapkodott.”⁷⁹

Politikai működésének jelentőségét rokona, Kemény Zsigmond író úgy jellemzi, mint az aranykort a megye életében, amely halála után, népszerűtlen utóda idején az állandó pártviszályokba ment át. Erre jóval később, 1859-ben id. Szász Károly, a kiváló nagyenyedi tanár, matematikus és jogtudós felett mondott akadémiai emlékbeszédében tér ki:

„[Szász Károly] barátságos viszonya a Kemény-családdal, s mindenek fölött műveltsége, ékesszólása és gyorsan növekedő népszerűsége, hamar biztosítottak számára oly hatáskört, aminővel a legrégebb pályájú és ősz férfiak is alig dicsekedhettek. Először táblabíróvá lőn választva, s 1823-ban báró Kemény Simonnak, a nagy tudományú és ritka jellemű férfiúnak adminisztrátorrá neveztetése után a felsőbb megyei törvényszék rendes ítéldbírájává [...]. Kemény Simonnak, a szeretett és érdemdús hazafinak kimúlása után és a megyekormányzatban utódjának népszerűtlensége miatt hamar vevék kezdetüket azon küzdelmek, melyek [...] nem sokára elvharccá alakultak át.”⁸⁰

Kemény Zsigmond is arról tanúskodott, hogy Kemény Simonban a tudás és a jellem párosult, és ez tette népszerűvé politikai működését.

A Szász Károlyról szóló könyvben⁸¹ közölt életrajzi adatok szerint abban, hogy a fiatal Szász Károly és a Kemény-család között barátság alakult ki Enyeden,

⁷⁸ Kuun Gézáné, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz. Melléklet, K 29/128.

⁷⁹ Szabó Péter: *Br. Kemény Simon rövid életrajza*, 207.

⁸⁰ Farkas Péter – Oláh-Gál Róbert: *A leghíresebb helyettes tanár: Szász Károly*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2019, 86.

⁸¹ Farkas Péter, Oláh-Gál Róbert: *i. m.* 145.

bizonyára szerepet játszott, hogy mielőtt Enyedre jött tanárnak, Teleki Anna jóval fiatalabb öccse, valamint húgai leendő férjei mellett volt tanuló társ. 1813-ban Kemény Pállal, Teleki Rákhel leendő férjével tanultak együtt a kolozsvári Katolikus Líceumban. 1817-től Tordán Teleki Anna egyetlen felnőttkort megért fiútestvérének, Teleki Eleknek és barátjának, Zeyk Jánosnak, Teleki Krisztina leendő férjének lett a házitanítója, és 1819-ben elkísérte őket Bécsbe is az egyetemre. Ahhoz hasonló szerepet töltött be Teleki Elek mellett, mint annak idején Bolyai Farkas Kemény Simon mellett. Az akkor még fiatal, 25 éves Szász Károly tehetségének felismerése és további útjának egyengetése Vajda Dániel és Szabó János, sőt Barabás Miklós mellett újabb példája annak, hogy Kemény Simon és Teleki Anna figyelmes támogatása mennyire segítette ezeket a tehetséges fiatal nevelőket, és hogy ezáltal mennyire szolgálták a magyar tudomány és művészet ügyét.

Kemény Vilma⁸² szerint nagyapját családját szerető, békés, jó humorú embernek tartották, aki szerette, ha vendégek vannak a házában. Vajda Dániel⁸³ is ilyen jellemnek írja idézett könyvében. Egy jegyzetében még Bolyai János is idézi Kemény Simon egyik szellemes mondását:

„S a derék elméjű s jellemű néhai báró Kemény Simon, mint atyámtól hallottam, azt mondotta: »az emberek abból sem tanulnak: mi naponként szemök láttára történik: (hát) hogy lehet reményleni: hogy abból okuljanak: mi ezelőtt több ezer évekkal történt?«”⁸⁴

Kemény Vilma így írja le halálát kéziratosa visszaemlékezésében:

„Egy este családjá és sógornői társaságában Csombordon így búcsúzott: »bon soir pour toujours« és visszavonult szobájába; reggel halva kapták ágyában. Szélhűdés érte 1826-ban.”⁸⁵

Halálának pontos napja: 1826. október 19. Csombordon temették el (29. kép).

A Bécsben megjelenő *Magyar Kurír* hírlapban nagy valószínűséggel maga a felelős szerkesztő, Pánczél Dániel két alkalommal is megemlékezett haláláról. Első közleményében⁸⁶ életútját és jellemét ismerteti. Bizonyára ezt kivonatolta Szabó Péter, és ennek alapján írta meg jegyzetét⁸⁷ Kemény Simonról. A második közlemény⁸⁸ a temetést írja le, „a’ melyhez hasonlót N. Enyed Városa ritkán látott”.

⁸² Kuun Gézané, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz.

⁸³ Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászok mezéjéről*. Előszó, IV., VI.

⁸⁴ Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas és Kemény Simon családja*, 61.

⁸⁵ Kuun Gézané, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz.

⁸⁶ Pánczél Dániel (?): Erdély. In: *Magyar Kurír*, 40. (1826/35), 280.

⁸⁷ Szabó Péter: *Br. Kemény Simon rövid életrajza*, 206–208.

⁸⁸ Pánczél Dániel (?): Erdély. In: *Magyar Kurír*, 40. (1826/38), 303–304.

A gyászistentisztelet a vármegye dísztermében zajlott le a kollégiumi énekar és a huszárezred zenekarának közreműködésével. Prédikációt Hegedűs Sámuel, a kollégium kiváló tanára, a Magyar Tudományos Akadémia későbbi tagja mondott, majd a hosszú menet gyászzene mellett kísért a koporsót a közeli Csombordra, a Kemény Simon által előre kijelölt sírhelyig, amely egy gyümölcsöskertben feküdt. A koporsót hat fekete ló által húzott gyászkocsi vitte, utána negyvenkét kocsi vonult. A vármegyei nemes ifjak és a katonaság a kocsi előtt és oldalt haladtak lóháton. Ott volt a megye és a város minden társadalmi osztálya: a megyei tisztviselők, a vidéki nemes urak, a városi előjáróság, a kollégium professzorai és tanulói, a különböző vallású papság, a városi céhek, a város polgárai, végül a faluban a helyi lakosság:

29. kép

A csombordi Kemény-kripta, br. Kemény Simon (1774–1826) nyughelye. Háttérben a református templom.

Kép: Kovács Zsolt, 2020.

„[...] hol a' nem tsak tisztelt Földes Urakat, hanem valóban szeretett édes attyokat belső megilletődéssel kesergő, két felől sorban álló, szolgáló emberei között vitétt bé [...]”⁸⁹

A beszámoló a család gyászáról sem feledkezett meg, és kiemelte, hogy tagjai kit vesztettek el Kemény Simon személyében:

„R. Sz. B. Gróf Széki Teleki Anna Úri Aszszony, a' megboldogult 26 esztendőig kedves Házastársa, egy jó és hív Férjet, Domokos, Kata, István, György, és Judith, nagy reménységű kedves Nevendékek, egy ritka példájú jó édes atyát [...]”⁹⁰

Kemény Simon haláláról a pesti *Hasznos Mulatságok* című irodalmi és tudományos folyóirat is megemlékezett egy gyászverssel, amelyet egy távoli rokon, Zeyk

⁸⁹ Pánczél Dániel (?): Erdély. In: *Magyar Kurir*, 40. (1826/38), 304. Itt kell megjegyezni, hogy a helyi lakosság később sem volt ellenséges a Kemény-családdal szemben, még akkor sem, amikor 1849-ben az idegenből odajött móc felkelők éppen Csombordról kiindulva intéztek támadást Enyed ellen. (Boros László csombordi református lelkész közlése, 2020.)

⁹⁰ Pánczél Dániel (?): Erdély. In: *Magyar Kurir*, 40. (1826/38), 304.

János⁹¹ írt. Ő bizonyára az a Zeyk VIII. János (1786?–1860) író,⁹² aki ezekben az évtizedekben verseket és cikkeket írt bécsi, pesti és kolozsvári folyóiratokba. A vers alábbi részlete jól jellemzi az elhunyt egyéniségét:

„Az Erdélyi Méltóságos Törvényes Királyi Tábla egyik rend-szerint való Tábla-Bírája ’s Nemes Alsó Fejér Vármegye Administrátora Méltóságos L. Báró M. Gy. Monostori Néhai Kemény Simon Úr sírhalmára.

Főnem, nagy birtok, tudomány kegyes szív
Köz bets és tisztább szeretet ’s a’ Téged
Lopva árnyékolt tsupa tisztelet volt
Napjaid éke.

Látta a’ Külföld, tudományi széke
Áldva érzé e’ Haza népe benned,
Nagyra nőtt elméd’ ki világló fényét
S disz koszorut font.

Földi fény-űzés szaladott előled,
Lelked’ egyűgyű viselet fedezte,
Im de már elhűltt tetemidre szálla
Érdemi Pompa.

Bóltis eléglésben Cynicus lehattél,
Tiszti pallyádban Curius⁹³ valál Te,
Szent Temis⁹⁴ székén jeles áldozó pap
Nestori⁹⁵ Lelked.

Érdemid szállnak tele már a Nemzet,
Zeng a’ fő Kormány ama’ Tábla, és e
Bús megyénk. – „ismét kiürüle széke”
Nyögve kiáltják.”

⁹¹ Z. Zeyk János: Az Erdélyi Méltóságos Törvényes Királyi Tábla egyik rend-szerint való Tábla-Bírája ’s Nemes Alsó Fejér Vármegye Administrátora Méltóságos L. Báró M. Gy. Monostori Néhai Kemény Simon Úr sírhalmára. In: *Hasznos Mulatságok* (1826/37), 287–290.

⁹² Zeyk család (zejkfalvi). In: Nagy Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 12. kötet. Ráth Mór, Pest 1865, 363–368.

⁹³ *Curius*: Manius Curius Dentatus, meghalt Kr. e. 270-ben, legendásan megvesztegethetetlen római néptribunus és konzul.

⁹⁴ *Temis*: pontosabban Themis (Θέμις); Uranosz és Gaia leánya, a törvényes világrend mitológiai megtestesítője.

⁹⁵ *Nestor*: gör. Νέστωρ; bölcsességéről híres, magas kort megért király, és azon hősök egyike, akik részt vettek a trójai háborúban. Alakja közmondásossá lett az olyan személyre, aki egy társaságban a legidősebb.

A református templom melletti temetőben álló piramis alakú kriptát Kemény Simon halála után özvegye, Teleki Anna építtette a sárpataki Teleki-kripta mintájára.⁹⁶ Ez lett Kemény Simon temetkezési helye, és később még több családtagé.⁹⁷ Előtte már Teleki Anna támogatásával bővült ki a templom is az északi szárnyal.

Felhasznált irodalom

- Ambrus Lajos: A Plébános – egy különleges bor legendája. In: *Food & Wine*, 2017/10/05. <https://foodandwine.hu/2017/10/05/a-plebanos/> (2020. dec. 22.).
- Apor Eszter – Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas arcképfestője: Szabó János*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda 2016.
- Bedőházi János: Kemény György br. visszaemlékezése. In: Gazda István (szerk.): *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 73–74.
- Benkő Samu (szerk.): *Bolyai-levelek*. Téka. Kritérion Könyvkiadó, Bukarest 1975.
- Bethlen Györgyné, gr.: Régi erdélyi nevelés. In: *Pásztorújság*, 12. (1926/6., márc. 28.) 128–130.
- Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2015, 328–329.
- Bolyai Farkas önéletrása (1840). In: Gazda István (szerk.): *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 23–29.
- Claudius Aelianus: *Variae Historiae*. Novissima editio. Friedrich Spoor & Reinhard Waechtler, Argentorati [Strassburg] 1685.
- Csinta Samu: *Arisztokraták honfoglalása. Erdély újranevelésűi*. II. kötet. Heti Válasz Kiadó 2016, 133–135.
- Döbrentei Gábor levele Kazinczy Ferenchez (1818). In: Gazda István (szerk.): *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 57.
- Erdély. In: *Magyar Kurir* 33. (1819/15., febr. 23.), 137–138.
- Farkas Péter – Oláh-Gál Róbert: *A legbátrabb helyettes tanár: Szász Károly*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2019.
- Flórián Csaba: *Kulturpalota*. www.erdelyweb.hu > mvhely > kulturpalota (2020. dec. 22.).

⁹⁶ Kovács Zsolt: *Ciumbrud, ansamblul bisericii reformate. Sudiu istoric*. Kézirat. Művészettörténeti szakvélemény. Cluj-Napoca 2020, 8.

⁹⁷ Bicsok Zoltán, Orbán Zsolt: *i. m.* 334.

- Fodor István: *Akik száz évvel ezelőtt szerepet vittek Marosvásárhely város társadalmi és kulturális életében. 1800–1845.* I. füzet. Krónikás Füzetek, IV. sorozat 5. szám. Marosmenti Élet kiadása, Marosvásárhely 1939.
- Kemény János: Kemény János: *Kakukkfiókák. Önéletírás.* G. Kisnyomda Bt., Budapest 2003.
- Kelemen Lajos: Teleki Anna apja (Gr. Teleki Domokos). In: *Ellenzék* 46. (1925/288., nov. 23.), melléklet (9–10) 10.
- Kelemen Lajos: Teleki Anna apja (Gróf Teleki Domokos). In: *Művelődéstörténeti tanulmányok.* I. Sajtó alá rend., szerk., a bev. tanulmányokat és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár 2006, (444–446) 446.
- Kemény család (Győr-monostori gróf és báró). In: Nagy Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* 6. kötet. Ráth Mór, Pest 1860, 174–182.
- Kemény család honlapja. <https://www.kemenyinfo.hu> (2020. dec. 22.).
- [Kemény Miklós:] Erdély és Magyarország. Gyász hírek. In: *Múlt és Jelen. Erdélyi Híradó,* 6. (1846/66., aug. 16.) 381.
- Kemény Vilma: *Levél Karácsony Jenőné Bárcazy Borbálához.* Kolozsvár, 1912. november 27. Kézirat. Kemény Vilma hagyatéka. A szerző tulajdona.
- Keresztes Gyula: *Marosvásárhely régi épületei.* Difprescar Kiadó, Marosvásárhely 1998.
- Keresztes Gyula: *Marosvásárhely szécesszói épületei.* Difprescar Kiadó, Marosvásárhely 2000, 75.
- Koncz József: Bolyai Farkas előadási és társalgási modora, barátai s természete; termete, alakja, öltözete, életrendszere. Gazda István (szerk.): *Egy halbatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas.* Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 85–89.
- Kővári László: *Erdély nevezetesebb családai.* Barráné és Stein Bizományja. Kolozsvártt 1854.
- Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben.* Pásztortűz – Minerva, Cluj–Kolozsvár 1925.
- Kuun Gézáne, gr., br. Kemény Vilma: *Osdolai Kuun Géza családi levelezéséből. 1834 – 1905. ápr. 10-ig.* Ajtai K. Albert könyvnyomdája, Kolozsvár 1914.
- László Elek: Br. Kemény István. In: *A Hon,* 19. (1881/254., szept. 16.), 1.
- Mikolai Tóth István: *Libera Regiaque Civitas Siculica Maros Vásárhely.* Látkép. Metszette Nagy Sámuel, Kolozsvár 1827.
- Mokos Gyula: *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen.* Magyarországi tanulók külföldön I. Szerk. Ábel Jenő. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1890.
- Oláh Anna: Bolyai Farkas – a gyógyító. Gazda István (szerk.): *Egy halbatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas.* Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 528–542.
- Oláh Anna: Bolyai Farkas borászati munkássága. Gazda István (szerk.): *Egy halbatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas.* Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 509–525.

- Oláh Anna (szerk.): „*Tanár Bolyai Farkas emlékkönyvi levélkéi*” (1795–1799). *Stammbucher. Album amicorum*. Testamentum Bolyai, 1. kötet. [Magánkiadás], Cumania Nyomda, [Karcag] 1996.
- Oláh-Gál Róbert: Ifj. báró Kemény Simon. In: *Művelődés* 66. (2013. szept./9), (25–28) 25.
- Oláh-Gál Róbert: A Kemény Simon-legenda és Bolyai Farkas. In: *Népújás* LXV. (2013/130., jún. 8.), *Szűnes Világ* melléklet (IX. 22. 369), 1.
- Oláh-Gál Róbert: Bolyai Farkas és Kemény Simon családja. (Ford. Papp Levente.) In: *Valóság* 54. (2011/7), (59–68) 59–61.
- Oláh-Gál Róbert: Vajda Dániel és a Bolyaiak. In: *Művelődés*, 64. (2011/6., jún.) 26–28.
- Pánczél Dániel(?): Erdély. In: *Magyar Kurir*, 40. (1826/35), 280.
- Pánczél Dániel(?): Erdély. In: *Magyar Kurir*, 40. (1826/38), 303–304.
- Réthy Lajos: Ki lett volna bátor repülni utánad? In: Gazda István (szerk.): *Egy halbatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 97–106.
- Sántha Imre Géza: *A Kultúrpalota homlokzatának alsó domborművei*. 2011. <https://www.kozterkep.hu/15623/> (2020. dec. 22.)
- Szabó Péter: Adalékok Gauss és Bolyai levelezéséhez és Bolyai Farkas életrajzához. (Egy facsimilevel.) In: *Mathematikai és Természettudományi Értesítő*, 25. (1907), 326–338.
- Szabó Péter: Bolyai János ifjúsága. In: *Mathematikai és Fizikai Lapok*, 19. (1910), 135–164.
- Szabó Péter: Bolyai törekvései az erdészi pályára. In: Gazda István (szerk.): *Egy halbatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 492–500.
- Szabó Péter: Br. Kemény Simon rövid életrajza. [Jegyzetek az első fejezethez: 3. old. 10. sor.]. In: Stäckel Pál: *Bolyai János és Bolyai Farkas geometriai vizsgálatai. I. rész. A két Bolyai élete és művei*. Ford. Rados Ignác. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1914, 206–208.
- Szász Cs. Emese: *A Kultúrpalota mint kincsesláda*. 2019. <https://liget.ro/studio/> (2020. dec. 22.).
- Szász Károly: Báró Kemény István (1811–1881). In: *Vasárnapi Újság*, 28. (1881/39), 613–616.
- Szily Kálmán, id.: Bolyai Gergely édesapjáról, Bolyai Farkasról. In: Gazda István (szerk.): *Egy halbatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 53.
- T. Veress Éva: A nagyenyedi Bethlen-kollégium csombordi iskolája. In: *Művelődés* 69. (2016/5., május) 10–14.
- Vajda Dániel: *Borászati közlemények a magyar pincegazdászat mezéjéről*. Wittich József Bizománya, Marosvásárhely 1858.

- Vajda Dániel: Emlékeim ifj. Kemény Simon báróról és Bolyai Farkasról (1858). In: Gazda István (szerk.): *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest 2002, 133.
- Viczián István: Az ásványtan iránti érdeklődés a németországi egyetemeken tanuló erdélyi diákok között a 18. század végén. In: Gudor Botond – Kurucz György – Sepsi Enikő (szerk.): *Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter (1712–1769) korában*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2012, 108–121.
- Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*. Kriterion, Bukarest 1975.
- Weszely Tibor: *Bolyai János. Az első 200 év*. Vince Kiadó, Budapest 2002.
- Zeyk család (zejkfalvi). Nagy Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 12. kötet. Ráth Mór, Pest 1865, 363–368.
- Z. Zeyk János: Az Erdélyi Méltóságos Törvényes Királyi Tábla egyik rend-szerint való Tábla-Bírája 's Nemes Alsó Fejér Vármegye Administrátora Méltóságos L. Báró M. Gy. Monostori Néhai Kemény Simon Úr sírhalmára. In: *Hasznos Multságok* (1826/37), 287–290.

Levéltári források

- Bolyai Farkas levele id. báró Kemény Simonnak. Gáld, 1787. október 26. MTA Könyvtár, Kézirattár K 22/146.
- Szabó Péter: B. Kemény Simon életrajzi adatai. 1914. MTA Kézirattár K 28/25. (Ennek melléklete: Kemény Simon és társai Göttingenből haza írott levelei.)
- Kemény Simon B. nyilatkozata Bolyai Farkas összes vele szembeni adósságának elengedéséről. Marosvásárhely, 1826. jan. 4. Kézirat. MTA Kézirattár K 22/15.
- Kemény Simonné, báró, sz. gróf Teleki Anna feljegyzései négy idősebb gyermekéről Csombordon 1815-től 1821-ig. MTA Kézirattár K 28/21.
- Kuun Gézané, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz, az MTA főkönyvtárosához, amelyekben nagyszüleiről való emlékeit írja le. Kolozsvár 1913. jan. 5. és 8. MTA Kézirattár K 29/125 és K 29/126. Mellékletei: Levél Gyulai Istvánnak: 29/127; képek: 29/128–131.

After presenting the youth of Anna Teleki in Part I. of our study, in this second part, we deal with her marriage to Simon Kemény. Count Anna Teleki married Br. Simon Kemény Jr in 1801, who had previously studied at the University of Göttingen with his fellow student, Farkas Bolyai. Simon Kemény later remained Bolyai's friend and spiritual companion. The young couple lived in Marosvásárhely (Târgu Mureș), Apanagyfalu (Nușeni) and in Csombord (Ciumbrud) in Lower-Alba county. They had six children, five of whom reached adulthood. Anna Teleki raised her children to virtues such as kindness, honesty, diligence, modesty. Her prayers and writings on educating of children have survived the centuries. With the support of the family, most of them had reached an outstanding career: Dániel Vajda, the later winemaker expert, János Szabó, portrait painter, Miklós Barabás, painter, and Károly Szász Sr., a mathematician and a lawyer. From 1823

until his death in 1826, a period considered by contemporaries the golden age of the county, Simon Kemény served as the administrator (chief lord) of Lower-Alba county.

Keywords: Br Simon Kemény, history of mathematics in Transylvania, history of education in Transylvania, history of art in Transylvania, winemaking industry in Ciumbrod.

* * *

Hibaigazítás

1. A tanulmány első részében (*Kemény Simonné Teleki Anna, Erdély „egyik legnemesebb és legeszebb asszonya”. I. Fiatalkora. Eljegyzés ifjú gróf Teleki Domokossal*), amelyet a 2021/2. számunkban közöltünk, hibásan jelent meg Teleki Anna családfája (1. táblázat, 227. old.). A hibás bekötés javítását a kör jelzi.
2. Az első rész angol nyelvű összefoglalójában helytelen Sárpatak (teljes nevén Marossárpatak) román neve (Șarpatoc). Helyesen: Glodeni.

